

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.35>

SPOSOBY OCHRONY PRAW SOCJALNYCH PERSONELU WOJSKOWEGO NA UKRAINIE

*Wołodymyr Reksszyński**zwycięzca Narodowego Wschodnioukraińskiego
Uniwersytetu Wołodymyra Dahla (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0009-0000-4023-3456

rekshyn92@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest poznaniu współczesnych sposobów ochrony praw socjalnych personelu wojskowego na Ukrainie. Ustalono, że Ukraina dysponuje obecnie zestawem sposobów ochrony praw socjalnych, których specyficzna struktura obejmuje pięć głównych technik i procedur realizowanych przez uprawniony podmiot w ramach określonych form ochrony praw socjalnych personelu wojskowego. Pierwszą metodą ochrony jest uznanie prawa socjalnego i jego zakresu, a także uwzględnienie doczesnych okoliczności powstania tego prawa podmiotowego i sytuacji jego naruszenia. Drugą metodą ochrony jest zaprzestanie działań naruszających prawa socjalne pracowników, a także podjęcie działań zapobiegających ich powtarzaniu się w przyszłości w stosunku do konkretnego żołnierza, w tym zakaz podejmowania działań lub zaniechań stwarzających ryzyko naruszenia prawa socjalne. Trzecią metodą ochrony jest przywrócenie żołnierzowi odpowiednich warunków do nabywania i dalszej realizacji naruszonych (zniwelowanych) praw socjalnych. Czwartą metodą ochrony jest potwierdzenie bezprawności działań i decyzji (umów), które stały się rzeczywistą przyczyną naruszenia praw socjalnych żołnierzy. Piątym sposobem ochrony jest zadośćuczynienie za szkodę i zadośćuczynienie za szkody spowodowane naruszeniem praw socjalnych. We wnioskach artykułu, na podstawie analizy sposobów ochrony praw socjalnych żołnierzy na Ukrainie, uzasadniono opinię, że w ich kontekście ochrona praw socjalnych żołnierzy jawi się jako działanie państwa i społeczeństwa, co ma oczywiste znaczenie społeczno-prawne (ponieważ dotyczy przede wszystkim zabezpieczenia społecznego żołnierzy), dlatego należy je zapewnić (przede wszystkim na poziomie regulacyjnym i instytucjonalnym) nie tylko poprzez odpowiednie skuteczne formy, ale także poprzez ochronę praw socjalnych. Jednocześnie same sposoby ochrony praw socjalnych pozwalają zapewnić bezpieczne warunki życia socjalnego żołnierzowi, który może być narażony na bezbronność społeczną w związku z naruszeniem jego praw socjalnych i związane z tym ryzyka społeczne (wyzwania).

Słowa kluczowe: żołnierz, ochrona praw socjalnych, ochrona prawna, zabezpieczenie społeczne, prawo socjalne, ochrona socjalna, prawa socjalne, metody ochrony praw, formy ochrony praw.

CURRENT METHODS FOR SAFEGUARDING THE SOCIAL RIGHTS OF MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE

*Volodymyr Rekshynskiy**Applicant of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0009-0000-4023-3456

rekshyn92@gmail.com

Abstract. This article explores current methodologies for safeguarding the social rights of military personnel in Ukraine. It is determined that Ukraine employs a comprehensive array of methods for protecting social rights. This typological structure encompasses five principal strategies and procedures implemented by an authorized body within specific forms of social rights protection for military personnel. The initial method of protection involves acknowledging the social right and its extent, considering the temporary circumstances under which this subjective right arises, and situations where it may be infringed upon. The subsequent method focuses on halting actions that breach the social rights of military personnel, alongside implementing measures to prevent future violations. This approach specifically includes prohibiting actions or inactions that risk infringing upon the social rights of individual service members. The third method of protection entails reinstating appropriate conditions for military personnel to regain and exercise their infringed (nullified) social rights. The fourth method involves validating the illegality of actions and decisions (agreements) that directly led to the violation of military personnel's social rights. The fifth method encompasses compensating for harm and remedying damages resulting from the infringement of social rights. In the conclusions of the article, through an examination of the methods for safeguarding the social rights of military personnel in Ukraine, it is argued that within this framework, the protection of military personnel's social rights emerges as an endeavor of both the state and society, bearing significant social and legal implications — chiefly concerning the assurance of social security for military personnel. Therefore, this protection must be guaranteed, predominantly at the legal and institutional levels, not only through suitable effective forms but also via mechanisms for safeguarding social rights. Concurrently, the methods of protecting social rights facilitate the provision of safe social conditions for military personnel, who may be susceptible to social vulnerability resulting from violations of their social rights, along with related social risks and challenges. In this context, the necessity for adequate legal support for these protection methods arises, including their detailed regulation within a specialized legislative act aimed at ensuring the social security of military personnel.

Key words: forms of rights protection, legal protection, methods of protecting rights, military personnel, protection of social rights, social law, social protection, social rights, social security.

СПОСОБИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Володимир Рекшинський

*здобувач Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0009-0000-4023-3456

rekshyn92@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню актуальних способів захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні. Встановлюється, що в Україні наразі існує комплекс способів захисту соціальних прав, видова структура яких охоплює п'ять основних прийомів та процедур, що здійснюються повноважним суб'єктом у межах певних форм захисту соціальних прав військовослужбовців. Перший спосіб захисту – визнання соціального права та його обсягу, а також врахування часових обставин виникнення цього суб'єктивного права та ситуацій його порушення. Другий спосіб захисту – припинення дій, що порушують соціальні права службовців, а також заходи щодо запобігання їх повторенню у майбутньому щодо конкретного військовослужбовця, включаючи заборону на дії чи бездіяльність, що становлять ризик порушення соціального права. Третій спосіб захисту – відновлення належних умов набуття та подальшої реалізації військовослужбовцем його соціальних прав, що були порушені (нівельовані). Четвертий спосіб захисту – підтвердження незаконності дій та рішень (угод), які стали фактичною причиною порушення соціальних прав військовослужбовців. П'ятий спосіб захисту – компенсація шкоди та відшкодування збитків, спричинених порушенням соціальних прав. У висновках до статті на підставі аналізу способів захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні обґрунтовується думка, що в їх контексті захист соціальних прав військовослужбовців постає в якості діяльності держави та суспільства, яке має очевидне соціально-правове значення (адже насамперед стосується забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців), а відтак, має бути забезпечена (щонайперше на нормативно-правовому та інституційному рівні) не лише відповідними ефективними формами, але й способами захисту соціальних прав. При цьому самі способи захисту соціальних прав дозволяють забезпечити безпечні соціальні умови буття для військовослужбовця, який може опинитися під загрозою соціальної вразливості через порушення його соціальних прав, а також пов'язаних соціальних ризиків (викликів).

Ключові слова: військовослужбовець, захист соціальних прав, правовий захист, соціальна безпека, соціальне право, соціальний захист, соціальні права, способи захисту прав, форми захисту прав.

Вступ. Захист соціальних прав військовослужбовців безпосередньо здійснюється за допомогою правомірної діяльності органів публічної служби та їх посадових осіб (певною мірою також і суб'єктами громадянського суспільства), яка спрямована на захист та подальше відновлення порушеного соціального права, а також на усунення перешкод до подальшого здійснення військовослужбовцем його соціального права. В силу цього, можемо помітити, що форми та способи захисту соціальних прав військовослужбовців нерозривно пов'язані один з одним, а саме – способи захисту соціальних прав охоплені формами захисту цих прав, хоча один і той же спосіб може використовуватися в різних формах захисту соціальних прав військовослужбовців. Зважаючи на це, важливо розуміти, що право вибору військовослужбовцем конкретного способу захисту своїх соціальних прав належить уповноваженій особі – військовослужбовцю. Однак, з цього не випливає цілковита свобода, оскільки досить широкий перелік способів захисту суб'єктивного соціального права пов'язаний: не тільки з інтересами військовослужбовця, але і з публічними інтересами; зі специфікою конкретної форми захисту соціальних прав військовослужбовця, яка впливає з норм процедурного та процесуального законодавства України, а також з вимог принципів права. У зв'язку із цим важливим наразі є дослідження змісту та структури означених способів захисту.

Основна частина. Критичний аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що по сьогоднішній день ще не було досліджено способи захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні, що додатково актуалізує потребу вирішення цього науково-практичного питання. Для вирішення такого питання сприятимуть наукові напрацювання українських учених, котрі вже з'ясували зміст способів захисту суб'єктивних прав загалом та суб'єктивних соціальних прав людини, зокрема (серед яких: О.В. Бринцев (Бринцев, 2002: 82), В.Я. Буряк (Буряк, 2021: 215), Н.Д. Гетьманцева (Гетьманцева, 2009, 42), Л.В. Діденко (Діденко, 2020: 49), О.Ф. Мельничук (Мельничук, 2011: 27), А.М. Мидель (Мидель, 2022: 28), О.Є. Сонін (Сонін, 2009: 179), Т.О. Третяк (Третяк, 2015: 154), Н.А. Френдій (Френдій, 2015: 167), І.З. Цимбала (Цимбала, 2019: 107) та ін. учені та дослідники).

Відтак, **метою** статті є з'ясування сутнісного змісту способів захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) на основі аналізу позицій учених щодо сутності способів захисту суб'єктивних прав загалом та суб'єктивних соціальних прав людини, зокрема, виокремити структуру способів захисту соціальних прав військовослужбовців; 2) проаналізувати виокремлені способи захисту соціальних прав військовослужбовців; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Матеріал і методи досліджень. На підставі аналізу чинного законодавства України та актуальної наукової літератури (Бринцев, 2002: 249-287); (Буряк, 2021: 3–12) можемо дійти висновку, що в Україні наразі існує комплекс способів захисту соціальних прав, видова структура яких охоплює наступні прийоми та процедури, що здійснюються повноважним суб'єктом у межах певної форми захисту соціальних прав військовослужбовців: 1) визнання соціального права та його обсягу, а також врахування часових обставин виникнення

цього суб'єктивного права та ситуацій його порушення; 2) припинення дій, що порушують соціальні права службовців, а також заходи щодо запобігання їх повторенню у майбутньому щодо конкретного військовослужбовця, включаючи заборону на дії чи бездіяльність, що становлять ризик порушення соціального права; 3) відновлення належних умов набуття та подальшої реалізації військовослужбовцем його соціальних прав, що були порушені; 4) підтвердження незаконності дій та рішень, які стали фактичною причиною порушення соціальних прав військовослужбовців; 5) компенсація шкоди та відшкодування збитків, спричинених порушенням соціальних прав.

З'ясувавши актуальну структуру способів захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні, можемо перейти до їх більш детального аналізу концептуального та практичного змісту.

1. Визнання соціального права та його обсягу, а також врахування часових обставин виникнення цього суб'єктивного права та ситуацій його порушення. Насамперед слід зазначити, що визнання соціального права військовослужбовця є ключовим способом захисту соціальних прав таких службовців, яке застосовується і в юрисдикційних, і в неюрисдикційних формах захисту соціальних прав. Вагомість цього способу захисту можемо пояснити такими аргументами: по-перше, вимога визнання соціального права (об'єктивована у позовній заяві, скарзі, заяві, зверненні та ін.) є процедурними чи процесуальними діями, спрямованими на відновлення належного рівня соціальної безпеки військовослужбовців шляхом констатації певного права конкретного військовослужбовця, а також визначення суб'єктів і обставин, які обумовили порушення такого права. По-друге, вимога визнання соціального права є невід'ємним елементом інших способів захисту соціального права військовослужбовців, адже визнання протиправних дій в якості таких, зобов'язання припинити протиправні дії та ін. – це логічний наслідок встановлення того, що в дійсності має місце (або ж відсутнє) суб'єктивне право, котре було порушено. Іншими словами, визнання соціального права – це, з одного боку, самостійний спосіб захисту соціальних прав військовослужбовців, а з іншого боку – невід'ємний елемент інших способів захисту соціальних прав вказаного кола осіб.

Погодимось із О.В. Бринцев у тому, що зміст визнання суб'єктивного права у цілому «становить підтвердження існування певного права, або підтвердження відсутності права, підтвердження існування обов'язку, правовідносин і т. ін. Підставами для застосування цього способу захисту права є порушення, оспорювання, невизнання права чи загроза вчинення таких дій у майбутньому» (Бринцев, 2002: 83). Тобто, можемо дійти висновку, що визнання права – це елемент інших способів захисту, а також в Україні, як в правовій та соціальної державі, передбачає використання інших способів захисту соціальних прав військовослужбовця, адже визнання права та визнання факту порушення є підставою для того, щоби державою був застосований не лише правозахисний, але й соціальний вплив щодо військовослужбовця, права якого були порушені. Саме тому, ми вважаємо, що формулювання розглядуваного способу захисту також передбачає попереднє встановлення факту правопорушення, адже таким чином: по-перше, відбувається встановлення фактичних обставин дійсності (часу, місця, суб'єкта правопорушення та ін.), які підтверджують, що право було порушено і потребує визнання (в інакшому випадку, можемо констатувати, що право не потребує визнання, адже вони ніким не заперечується). По-друге, відповідним чином встановлюються усі обставини справи, які підтверджують чи спростовують твердження про відповідність дій, якими заперечується, порушується соціальне право військовослужбовця, вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України, а також вимогам принципу верховенства права.

2. Припинення дій, що порушують соціальні права службовців, а також заходи щодо запобігання їх повторенню у майбутньому щодо конкретного військовослужбовця, включаючи заборону на дії чи бездіяльність, що становлять ризик порушення соціального права. Такий спосіб захисту застосовується, зокрема, у тому разі, коли у правовідносинах із забезпечення соціальних прав військовослужбовця існує практика систематичного порушення його соціальних прав, а саме тоді, коли його права періодично порушуються і через певний час відновлюються. Така практика «розхитування» соціальної безпеки військовослужбовця є неприпустимою та привносить юридичну невизначеність в діяльність такого службовця (зменшує впевненість у вчасному задоволенні його прагнень, які випливають із соціальних прав, які йому належать), а тому повинна припинитись. Тобто, розглядуваним способом захисту соціальних прав військовослужбовця повинні припинитись не лише самі дії, бездіяльність та рішення, які з часом припиняються самим порушником прав й замінюються діями, рішеннями із забезпечення ним соціальних прав військовослужбовця, але й має припинитись сама така десоціалізуюча практика. У зв'язку із цим, вбачається потреба в перегляді тлумачення припинення дій, якими вчиняється порушення соціальних прав військовослужбовців, як способу захисту соціальних прав, що «не може бути використаний для попередження вчинення майбутніх дій» (Третьяк, 2015: 152), адже «майбутні дії» можуть охоплюватися протиправною стратегією порушення соціальних прав. Вказане має важливе значення й з огляду на те, що порушення соціальних прав констатується не лише тоді, коли вони порушуються, й це порушення не було припинено в подальшому, але й тоді, коли соціальне право було порушене в цілому (вже настали негативні соціально шкідливі наслідки). Тому, обмеження застосування припинення дій, якими вчиняється порушення соціальних прав військовослужбовців, лише тими діями, що вчиняються (без осмислення протиправної, недобросовісної стратегії), є концептуальним упущенням. Відтак, чинне законодавство повинно захищати не лише порушене суб'єктивне соціальне право військовослужбовця, але й також його суб'єктивне соціальне право у цілому – коли над ним нависла очевидна (підтверджена на практиці, зокрема, коли така протиправна стратегія помічена у відносинах із забезпечення соціальних прав ін. військовослужбовців чи окремих категорій військовослужбовців, серед

яких жінки-військовослужбовці, військовослужбовці передпенсійного віку, військовослужбовці із особливим сімейними обов'язками та ін.) загроза подальшого порушення суб'єктивного права.

3. Відновлення належних умов набуття та подальшої реалізації військовослужбовцем його соціальних прав, що були порушені (нівельовані). Відновлення належних умов набуття та подальшої реалізації військовослужбовцем його соціальних прав, що були порушені (нівельовані) – це інструмент об'єктивації мети соціального права та виконання завдань забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців. У зв'язку із цим, означений спосіб захисту прав має вкрай важливе значення для захисту соціальних прав військовослужбовців, будучи очевидною необхідністю, обов'язковістю, ігнорування чого нівелює сам процес правозахисної діяльності та ставить під сумнів соціальну безпеку військовослужбовця (членів його сім'ї), а національну безпеку – під значні кадрові ризики. По-третє, розглядуваний спосіб захисту соціальних прав військовослужбовців є важливою метою захисту соціальних прав у державі, поряд із запобіганням, відслідковуванням, а також усуненням порушень правопорядку в соціальній сфері. При цьому важливо підкреслити, що цей спосіб не зводиться лише до відновлення порушених соціальних прав, а виражається саме у відновленні положення військовослужбовця (включаючи і права), яке існувало до порушення соціального права. Таке становище відновлюється за таких умов: відповідне становище було в дійсності, воно узгоджувалось із вимогами принципу законності та з принципами соціального права, а також – воно було змінено у протиправний спосіб.

4. Підтвердження незаконності дій та рішень (угод), які стали фактичною причиною порушення соціальних прав військовослужбовців. Для того, щоб соціальна безпека військовослужбовця була відновлена за необхідне, вважається не тільки визнати за ним те чи інше суб'єктивне право, а також зобов'язувати відповідного суб'єкта створити умови, за яких військовослужбовець зможе повноцінно реалізовувати свої соціальні права, а й визнання того факту, що соціальна безпека військовослужбовця була спотворена через певні протиправні діяння та/або рішення, якими порушується соціальне право зазначеного працівника. Таким чином утворюється повноцінна «картина» відновлення соціальної безпеки, в якій відображається не лише військовослужбовець, соціальні права якого порушені, а також об'єктивна (також суб'єктивна, що має важливе значення в контексті оцінки ціннісних орієнтирів суб'єкта правопорушення) сторона правопорушення та суб'єкт правопорушення. Ці дії необхідні не лише для комплексного розуміння фактів, пов'язаних із конкретним правопорушенням, а й для того, щоб: по-перше, припинити подальшу практику порушення соціальних прав військовослужбовців (оскільки на підставі цього факту відбувається, серед іншого: скасування відповідних рішень, договорів у цілому чи у певній частині; припинення чи зміна правовідносин, які стали правовою основою порушення соціальних прав військовослужбовця та ін.); по-друге, військовослужбовець може вимагати відновлення його права, створення умов для реалізації суб'єктивного соціального права, а також вимагати відповідної компенсації шкоди, якої він зазнав у результаті такого порушення його права.

Окремо слід зазначити значущість розглядуваного способу захисту соціальних прав, коли йдеться про масове порушення соціальних прав працівників, яке було здійснено в силу прийняття та дії нормативно-правового акта, що не відповідає нормам Конституції України (у частині забезпечення соціальної безпеки шляхом охорони соціальних прав людини, якими також володіють військовослужбовці), а також вимогам принципу права, виражаючись у протиправному звуженні змісту, необґрунтованому збільшенні бар'єрів для реалізації суб'єктивного соціального права або ж у скасуванні суб'єктивного соціального права військовослужбовців. Відповідний спосіб захисту переважно використовується у рамках судової юрисдикційної форми захисту соціальних прав військовослужбовців (як Конституційним Судом України, так і адміністративними судами, ВС). Істотність цього способу захисту виявляється у тому, що може стосуватися як конкретного позивача (скаржника), так й інших військовослужбовців, які володіють відповідним соціальним правом, яке порушується у нормативно-правовий спосіб, або ж у перспективі можуть набути це право й здійснювати його. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що визнання законодавчого або підзаконного акта в цілому або в конкретній частині (нормі) недійсним, а також подальше позбавлення його юридичної сили, законним чином викликає суттєві корективи (з моменту їх видання) у функціонування системи забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців та у взаємодію держави та військовослужбовців.

5. Компенсація шкоди та відшкодування збитків, спричинених порушенням соціальних прав. В силу того, що порушення соціальних прав військовослужбовця може бути пов'язане з тим, що військовослужбовець опинився в соціально вразливому становищі, в якому він зазнав збитків, отримав об'єктивну (реальну) шкоду не лише своєму психофізіологічному здоров'ю, а й матеріальному становищу, захист соціальних прав військовослужбовця має також передбачати використання відповідних компенсаторних (відшкодувальних) способів захисту своїх соціальних прав та законних інтересів у соціальній сфері, які були неправомірним чином проігноровані державою. При цьому, відповідні збитки, пов'язані з порушенням соціальних прав військовослужбовця, мають бути реальними, а саме визначатися: витратами, які військовослужбовець, чиє соціальне право було порушено, вже зазнав або понесе для відновлення порушеного права; втрати або пошкодження майна (зокрема, нарахування пені за кредитом через несвоєчасну виплату заробітної плати у повному розмірі). Разом з тим, розмір понесених або майбутніх витрат, пов'язаних з порушенням соціальних прав військовослужбовця, повинен обмежуватися лише тими витратами військовослужбовця (його сім'ї), які знаходяться у безпосередньому причинному зв'язку зі скоєним порушенням його соціальних прав.

Висновки. Узагальнюючи викладене в підрозділі зазначимо, що захист соціальних прав військовослужбовців – це діяльність держави та суспільства, яке має очевидне соціально-правове значення (адже насамперед стосується забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців), а відтак, має бути забезпечена

(щонайперше на нормативно-правовому та інституційному рівні) не лише відповідними ефективними формами, але й способами захисту соціальних прав. Зважаючи на це, а також на викладене наголосимо на тому, що в цілому комплекс існуючих на сьогоднішній момент способів захисту соціальних прав (а також тих, якими надалі вони можуть бути додатково доповнені) є важливим цілісним інструментом не лише з точки зору правозахисту, але й для відновлення належного рівня соціально безпечного (службового та позаслужбового) буття військовослужбовця. Вони дозволяють забезпечити безпечні соціальні умови буття для військовослужбовця (а також його сім'ї), який може опинитися під загрозою соціальної вразливості через порушення його соціальних прав, а також пов'язаних соціальних ризиків (викликів). У цьому контексті виникає потреба у належному нормативно-правовому забезпеченні цих способів захисту соціальних прав, включаючи детальну регламентацію у спеціальному законодавчому акті щодо забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Бринцев О.В. Визнання права як спосіб захисту права. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 81-83.
2. Бринцев О.В. Визнання права як спосіб його захисту в цивільному законодавстві України. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 1 (36). С. 80-85.
3. Бурак В.Я. Про правові способи захисту трудових прав. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: матеріали наук.-практ. семінару (м. Львів, 11 листопада 2021 р.)*. Львів: ЛДУВС, 2021. С. 9-13.
4. Бурак В.Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2021. 500 с.
5. Гетьманцева Н.Д., Козуб І.Г. Засіб, спосіб і форма захисту трудових прав. *Адвокат*. 2009. № 11. С. 37-42.
6. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 44-49.
7. Мельничук О.Ф. Правові засоби та способи захисту суб'єктивного права на освіту. *Адвокат*. 2011. № 4. С. 23-27.
8. Мидель А.М. Підходи до розуміння способів захисту трудових прав в контексті окремих концепцій суб'єктивного права. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 23-28. doi:10.32847/ln.2022.16.03.
9. Сонін О.Є. Щодо ефективності способів захисту трудових прав. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 38. С. 175-179.
10. Третяк Т.О. Припинення дії, що порушує право як спосіб захисту права власності на земельну ділянку та права землекористування. *Право і громадянське суспільство*. 2015. №4. С. 148-155.
11. Френдій Н.А. Визнання права як спосіб його захисту: теоретичний аспект та проблеми правозастосування. *Форум права*. 2015. № 2. С. 163-168.
12. Цимбала І.З. Критерії ефективності способів захисту права на працю у трудових правовідносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 105-108.

References:

1. Brintsev, O. V. (2002). Vyznannya prava yak sposib zakhystu prava [Recognition of the right as a way of protecting the right]. *Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law*, (2), pp. 81-83 [in Ukrainian].
2. Bryntsev, O. V. (2004). Vyznannya prava yak sposib yoho zakhystu v tsyvil'nomu zakonodavstvi Ukrayiny [Recognition of the right as a way of its protection in the civil legislation of Ukraine]. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (36), pp. 80-85 [in Ukrainian].
3. Burak, V. Y. (2021). Pro pravovi sposoby zakhystu trudovykh prav [On legal methods of labour rights protection]. In *Actual problems of private law in the context of European integration processes in Ukraine: materials of the scientific and practical seminar (Lviv, 11 November 2021)* (pp. 9-13). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
4. Burak, V. Y. (2021). Pravovyy mekhanizm zakhystu trudovykh prav ta zakonnykh interesiv pratsivnykiv [Legal mechanism for the protection of labour rights and legitimate interests of employees]: PhD in Law: 12.00.05. Lviv, 2021. 500 p. [in Ukrainian].
5. Hetmantseva, N. D., & Kozub, I. G. (2009). Zasib, sposib i forma zakhystu trudovykh prav [Means, method and form of protection of labour rights]. *Advocate*, (11), pp. 37-42 [in Ukrainian].
6. Didenko, L. V. (2020). Spivvidnoshennya sudovykh ta pozasudovykh sposobiv zakhystu tsyvil'nykh prav [Correlation of judicial and extrajudicial methods of civil rights protection]. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Series: Legal Sciences*, (3), pp. 44-49 [in Ukrainian].
7. Melnychuk, O. F. (2011). Pravovi zasoby ta sposoby zakhystu sub'yektyvnoho prava na osvitu [Legal means and methods of protection of the subjective right to education]. *Advocate*, (4), pp. 23-27 [in Ukrainian].
8. Midel, A. M. (2022). Pidkhody do rozuminnya sposobiv zakhystu trudovykh prav v konteksti okremykh kontseptsiy sub'yektyvnoho prava [Approaches to understanding the ways of protecting labour rights in the context of certain concepts of subjective law]. *Legal novels*, (16), pp. 23-28. doi:10.32847/ln.2022.16.03 [in Ukrainian].
9. Sonin, O. E. (2009). Shchodo efektyvnosti sposobiv zakhystu trudovykh prav [On the effectiveness of methods of labour rights protection]. *Actual problems of policy*, Issue 38, pp. 175-179 [in Ukrainian].
10. Tretiak, T. O. (2015). Prypynennya diy, shcho porushuye pravo yak sposib zakhystu prava vlasnosti na zemel'nu dilyanku ta prava zemlekorystuvannya [Termination of an action that violates the right as a way to protect the right of ownership of a land plot and the right to land use]. *Law and civil society*, (4), pp. 148-155 [in Ukrainian].
11. Frendiy, N. A. (2015). Vyznannya prava yak sposib yoho zakhystu: teoretychnyy aspekt ta problemy pravozastosuvannya [Recognition of the right as a way of its protection: theoretical aspect and problems of law enforcement]. *Forum of Law*, (2), pp. 163-168 [in Ukrainian].
12. Tymbala, I. Z. (2019). Kryteriyi efektyvnosti sposobiv zakhystu prava na pratsyu u trudovykh pravovidnosynakh [Criteria of effectiveness of methods of protection of the right to work in labour relations]. *Legal scientific electronic journal*, (1), pp. 105-108 [in Ukrainian].